

2017.11.09 Vilnius #AtmintisAtsakomybėAteitis

#RemembranceResponsibilityThe Future / November 9th Vilnius

“Anti-Semitism in Europe: from blood legends to World Zionists Conspiracy” Vyngantas Vareikis, Klaipėdos universitetas

Plačiai pateikti antisemitizmo istoriją nuo seniausių laikų iki mūsų dienų neužtenka mano pranešimui skirto laiko, tad apsiribosiu tam tikra **summary** - glaustais pastebėjimais.

Kokie yra antisemitizmo bruožai šiandien?

Įsivaizdavimas, kad antisemitizmas Europoje yra marginalinis reiškinys yra apgaulingas, įvairių sąmokslų teorijų kūrėjai kuria savo versijas- antisemitizmą, neva sukūrė ir eksploatuoja patys žydai. Pasak tariamų Siono išminčių protokolų, antisemitizmas žydams yra būtinas, kad jie galėtų vadovauti ir valdyti pasaulį. Alfredas Rosenbergas, nacių ideologas įtraukė šias tezes į Trečiojo reicho ideologiją, tačiau jos tebėra populiaros dešiniųjų radikalų tarpe. Anot antisemitų, Holokaustas taip pat neva buvo naudingas žydams – jis suvienijo žydų tautą, sustiprino sionizmą ir sukūrė Izraelio valstybę.

Kita antisemitinė teorija teigia, jog žydų neorganizuotumas liudija juos turint tobulą organizaciją. Beveik du tūkstančius metų žydai neturėjo centrinės valdžios, nuo 70 metų AD iki 1948 metų Izraelio įkūrimo, bet konspirologai ir tvirtina, kad Siono išminčiai visą laiką kontroliavo visus žydus siekdami įvykdyti pasaulinį sąmokslą.

Paskutiniaisiais dešimtmečiais sustiprėjo antiizraelietiškos nuotaikos Vakarų Europoje susijusios su žydų ir palestiniečių konfliktu. Oficialūs Europos sąjungos atstovai smerkia antisemitinius aktus Europoje, tačiau antižydiškų išpuolių didėja, neapykantos retorika ir antisemitinė propaganda stiprėja. 95 proc. antisemitinių akcijų Prancūzijoje yra įvykdoma arabų ir afrikiečių jaunuolių, dauguma kurių yra gimę Europoje. Skirtingai negu Europos prieškarinis krikščionių skleidžiamas antisemitizmas, kuris turėjo ilgą žydų demonizavimo

tradicija, islamas žydų tokiais nelaikė. Naujasis antisemitizmas Europoje yra susijęs su idėjomis paimtos iš prieškarinės Europos, bet kartu jis yra ir naujų įtakų produktas – tai musulmonų bendruomenės augimas ir jos transformacija. Musulmoniškas antisemitizmas, remdamasis antipatija nemusulmonams, sumaišė krikščionišką antisemitizmą (į Artimuosius Rytus importuotą Europos misionierių) ir kairiuoliškos pakraipos, sekuliarinį antisemitizmą. Tokia tendencija pastebima arabų šalių politinėse karikatūrose, TV show, laikraščių puslapiuose, o “Hamis” oficialiame interneto puslapiuose duodamos nuorodos į “Siono išminčių protokolus” – klastotę sukurtą Rusijos ochrankos 1903 metais ir vėliau naudotą nacių propagandoje. Žydai kaltinami sukūrę slaptas draugijas įtakoti globalius ekonominius procesus ir kurti politinį nestabilumą. 2014 metais Hamis atstovas spaudai net užsiminė, jog žydai naudojo nežydų vaikų kraują macams kepti – vieną seniausių antisemitinių kaltinimų.¹ Tad nors viduramžių laikai praėjo, viduramžiški kaltinimai žydams nėra vien istorijos palikimas.

Antijudaizmas (ankstyvoji judeofobija) yra viena seniausių grupinių išankstinio nusistatymo formų. Antijudaizmas, atsiradęs helenizmo laikotarpiu, sustiprėjo krikščionybei tapus dominuojančia religija Europoje. Nuo pat krikščionybės sklaidos krikščionių santykiai su žydais įgavo priešišką pobūdį. Pagal Bažnyčios Tradiciją, Viešpats kalbėjo su patriarchais ir pranašais ir pranešė jiems apie Kristaus Atpirkėjo atėjimą, tačiau kai Kristus atėjo, žydai jo nepažino ir todėl yra laikoma paklydusia tauta. Bet apaštalai, skleidę krikščionybę pagonių tarpe, niekada neatmetė judaizmo tradicijos. Laiške romiečiams apaštalas Paulius perspėjo apsikrikštijusius pagonis dėl antijudaizmo daigų – <...> žinok, „ne tu išlaikai šaknį, bet šaknis tave“ (*Rom 11,18*). Paulius Izraelio tautos vaidmenį įtraukė į Dieviškąjį išgelbėjimo planą. Žydai, būdami Abraomo palikuonys, nepriėmė Jėzaus Kristaus Atpirkėjo ir atsisakė išganymo, bet jų suklydimas yra dalinis (*Rom 11,1–10*), nes kiti Jėzų pripažino.

Dichotomija tarp tautos, „žudančios pranašus ir mesijus“ (šv. Povilas) ir tautos, kuriai buvo skirtas Šventas raštas ir Įstatymas vertinimo krikščionybės požiūriu buvo išspręsta

¹ D.E.Lipstadt, *Why Jews are worried*, International New York Times, 2014, August 22, p.8.

šv. Augustino mokymu, jog žydai yra tikėjimo (Bažnyčios ir Kristaus mokymo tiesos) liudininkai. Pagal Šv. Augustiną, žydai turėjo būti atskiriami nuo krikščionių, gyventi atskirai (iš čia ir atskiri žydų kvartalai viduramžių Europoje), tačiau toleruojami (Tikėjimo liudininkai). Viduramžių ikonografijoje dažnai vaizduojama triumfuojanti bažnyčia ir sielvartaujanti sinagoga.

Krikščionių pasaulyje pripažinta ribota tolerancija (Laterano IV Susirinkimo (1215) nutarimai buvo nukreipti prieš judaizmą, bet ne prieš žydus kaip individus), neapsaugojo žydų nuo kaltinimų **ritualinėmis žmogžudystėmis**, t.y. krikščionių kraujo naudojimu ritualiniams tikslams religinėse apeigose, kaltinimų nuodijant šulinius ar tyčiojantis iš Šv. Komunijos paplotėlio. Nors šis kraujo prietaras nebuvo išskirtinis su žydais susijęs reiškinys ir veikiau kilo iš senos priešpriešos ir baimės antikiniame pasaulyje, viduramžiais jis galutinai „prilipo“ žydams. Katalikų bažnyčia netoleravo tokių kaltinimų (1253 Grigaliaus IX bulė), tačiau jie, kaip ir teisminiai procesai Vakarų Europoje sutinkami jau nuo XII amžiaus (pirmasis dokumentuotas kaltinimas ritualine žmogžudyste vyko 1144 m. Noridže (Anglija). Žydams migruojant į rytus, šie gajūs mitai persikėlė į Centrinę ir Rytų Europą. Tam tikrų socialinių sluoksnių (daugiausia kaimo gyventojų) sąmonėje Lietuvoje jie egzistavo iki pat XX amžiaus II pusės (o gal ir vėliau), tuo tarpu kai didžioje Europos dalyje tokius kaltinimus žydams pakeitė modernaus antisemitizmo ideologija.

Krikščioniškajame pasaulyje ilgai cirkuliavo kai kurios klaidingos bei neteisingos Naujojo Testamento interpretacijos, pabrėžusios tariamą žydų tautos kaltę ir žadinusios priešišumą šiai tautai. Tai buvo vienas iš veiksnių, lėmusių daugelio žmonių sąžinės atbukimą “antisemitizmo įkvėptų persekiojimų Europoje” metu, kaip 1997 metais kreipdamasis į Vatikaną vykusio kolokviumo dėl antijudaizmo šaknų dalyvis teigė popiežius Jonas Paulius II.

XIX a. kai kurie antijudėjiniai mitai modifikuotomis formomis buvo perkelti į naujus antisemitinius kontekstus ne tikint jų egzistavimu, bet siekiant savų tikslų (Taip, prancūzų žurnalistas Edouard Drumont knygoje „*Le France Juive*“ (1886), šalia rasistinių

antisemitinių teiginių, įtraukė kaltinimus žydams dėl Dievažudystės bei ritualinių žmogžudysčių. siekdamas tuo gauti dalies kaimiškos Prancūzijos visuomenės paramą).

XIX amžiuje antrosios pusėje beveik visose Europos šalyse nacionalizmas krypsta nuo liberalizmo ir demokratijos prie šovinizmo ir priešiško kitataučiams. Tuo metu kūrėsi antisemitinės partijos ar judėjimai (Vokietijoje, Prancūzijoje ir Austrijos imperijoje, Lenkijoje, Rusijoje, Vengrijoje ir Rumunijoje).

Pats „**antisemitizmo**“ terminas buvo sukurtas 1879 metais vokiečių radikalaus politiko ir rašytojo Vilhem'o Marr'o. Senasis judeofobijos terminas, kuriuo buvo išreiškiama krikščionių antipatija žydų atžvilgiu, paseno ir nebeatitiko pseudomokslinės, nacionalistinės ir antkrikščioniškos ideologijos poreikių. Marr'o išrastas neologizmas rėmėsi komparatyvine filologija, kuri tam tikras kalbas (hebrajų, aramėjų ir arabų) apibrėžė kaip „semitines“. „Antisemitizmas“ yra nelogiškas terminas, kadangi tokio žodžio kaip „semitizmas“, kuriam reikėtų sukurti opozicinį terminą, nėra, tačiau šio žodžio konotacija yra gerai suvokiama. Marr'o sugalvotas pavadinimas atspindėjo antisemitinio pasaulėvaizdžio kvintesenciją: žydai planuoja surengti klastingą sąmokslą ir įsiviešpatauti pasaulyje. Antisemitizmas buvo sparčios modernizacijos, nacionalizmo, kapitalistinių santykių, tradicinės agrikultūrinės bendruomenės lūžio raidos sukeltas modernus fenomenas ir turėjo savyje idėjas ir sąvokas (rasinis atskyrimas) kurių neturėjo ankstyvosios judeofobijos (antijudaizmo) formos. Kaip politinis sąjūdis antisemitizmas labiausiai reiškėsi Prancūzijoje ir Vokietijoje, kaip ideologinė jėga – Austrijoje. Filosofė Hana Arendt rašė, jog antisemitizmas buvo viena iš ypatingų žydų santykių su valstybe pasėkmių – žydai nesugebėjo įvertinti jėgų pokyčių ir pagauti akimirkos, kai socialinė diskriminacija virto politiniu reiškiniu – „politinis antisemitizmas susiformavo dėl to, kad žydai buvo atskira visuomenės dalis, o socialinė diskriminacija atsirado dėl progresuojančio žydų susilyginimo su visomis kitomis grupėmis.“

Antisemitizmas Vidurio Rytų Europos šalyse buvo nacionalizmo ir kapitalistinių santykių vystymosi iššauktas moderniosios visuomenės fenomenas, ir turėjo tam tikras „mokslines“ idėjas (rasinis išskyrimas, sociologizacija), kurių nebuvo senosiose antijudaizmo formose.

„Mokslinis“ priešiško žydams pagrindimas buvo suformuotas rasistinės minties pradininkų Joseph'o-Arthur'o de Gobineau arba Houston'o Stewart'o Chamberlain'o kūrinuose, kuriuose buvo rašoma apie „gamtos mokslų“ pateiktą rasinio skirtingumo įrodymą.

Antisemitizmas XIX a. pasirodė esąs politinės agitacijos priemonė, kuria naudojosi beveik visos politinės srovės, pradedant pirmaisiais socialistais ir katalikais Prancūzijoje, vėliau krikščioniškosios socialinės ir konservatyviosios srovės Vokietijoje ir Austrijoje, o taip pat valstiečių sąjungos ir kraštutinių nacionalistų judėjimai (juodašimtininkai Rusijoje, endekai Lenkijoje, Visuotinė vokiečių sąjunga, jaunačėkų judėjimas) prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Antisemitizmas buvo nacionalinių konfliktų, socialinių perversmų, ekonominių krizės, kovos dėl politinės valdžios, greitų kultūrinių ir socialinių pokyčių ir įtampos ir krizių priežastimi. XIX amžiaus aštuntojo dešimtmečio pabaigoje po finansinių bendrovių kracho Vokietijoje ir Austrijoje sutiprėjo antisemitizmo judėjimas, o antisemitinės partijos siekė stabdyti žydų emancipaciją ir kovoti su šios emancipacijos socialiniais padariniais - mažinti žydų įtaką ekonominiame, politiniame ir kultūriniame gyvenime. Esminis skirtumas Rusijos imperijoje buvo tas, kad antisemitizmas čia, skirtingai negu Vakarų Europoje, neturėjo rasistinio turinio.

Katalikų bažnyčios atstovai negatyviai vertindami religinį žydų 'paklydimą', kartu buvo antipatiški modernioms socialiniams, ekonominiams, kultūriniais ir politiniams judėjimams. Kritikuodama modernias ideologijas Bažnyčia taip pat paminėdavo 'žydų sąmokslą', kurio tikslas esąs 'pasaulio užvaldymas', kad žydai būdami priešiški krikščionių vertybėms, yra pavojingų ideologijų skleidėjai, nepatriotiški ir nelojalūs valstybėms (*status in statu*), kurių teritorijoje gyvena. Tačiau antisemitizmas XIX a. pabaigoje Europoje vadovavosi ne religinėmis nuostatomis, bet rasinėmis doktrinomis, politinėmis ir ekonominėmis priežastimis..

Tiesioginis antisemitizmo padariniu tapo **sionizmas**. Šis judėjimas nukreiptas prieš žydų emancipaciją bei asimiliaciją Europoje ir kėlė tikslą įkurti tautinę žydų valstybę, tapo radikaliu dalies žydų atsaku antisemitizmo ideologijai. Vadovaujant Theodorui Herzliui,

sionizmas įgavo užbaigtas modernaus visuomeninio judėjimo formas, bet, neradęs platesnio pritarimo Vakarų Europos žydų tarpe, į savo pusę patraukė dalį radikalai nusiteikusių Rusijos žydų jaunuomenės. Kita vertus, sionizmo atsiradimas antisemitų buvo sutiktas kaip naujo, žydų organizuoto Pasaulio užvaldymo, tautų demoralizavimo bei masonerijos sąmokslų plano dalis. Gi Rusijoje 1903 metais pasirodė Rusijos slaptosios policijos, *ochrankos*, parengta antisemitizmo klasika tapusi knyga “Siono išminčių protokolai”, kuria ir šiandien naudojasi antisemitai.

Nors antisemitizmas inkorporavo tam tikras nuostatas iš tradicinio antijudaizmo, jis iš esmės turėjo antikrikščioniškų bruožų. Esminis skirtumas tarp antijudaizmo ir antisemitizmo yra tas, jog pirmoji nuostata buvo motyvuota religiška - nors žydai yra neva “atsakingi” už Kristaus nužudymą, paklydusi tauta, kuri “kenkia” krikščionims, tačiau tai galima ištaisyti apsikrikštijant), o antroji rėmėsi vien rasiniais ir nacionalistiniais motyvais.

Antisemitai neapykantą žydams paprastai išreiškia vyraujančia savo epochos retorika, į antisemitinius tekstus įtraukdami kai kurias konkrečias žydų kultūrinės ypatybės arba žydų bendruomenės gyvenimo elementus. Tačiau klaidinga būtų teigti, kad antisemitizmas gyvuoja todėl, kad antisemitai pavydi žydams ekonominės gerovės ir pan. (Rusijos imperijoje dauguma žydų gyveno ypač skurdžiai - Šolom Aleichemo kūrinuose vien žydų skurdo vaizdai). Ekonominis pavydas arba vien neigiamų žydų bruožų fiksavimas yra jau egzistuojančios antipatijos ar neapykantos žydams padarinys.

Antisemitinės nuostatos dažnai yra **socialiai konstruojamos** ir yra savotiški pasaulėžiūriniai modeliai perduodami iš kartos į kartą. Žmonės nesusidūrę su žydais turi antisemitinių nuostatų (pasaulinis sionizmas, pasaulio užvaldymas ir pan.). Nuo 1290 iki 1656 metų Anglijoje faktiškai nebuvo žydų gyventojų – jie buvo išvaryti, bet antisemitinės nuostatos išliko (žydai kaip lupikautojai ir negarbingi palūkininkai etc.). Lenkijoje žydai sudaro vos 0,1 proc. gyventojų, tačiau pagal atliekamus apklausos duomenis, daugiau kaip trečdalis respondentų laikosi antisemitinių pažiūrų.

Antisemitinių nuostatų Lietuvoje (dažnai išbaigtu pavidalu importuotų iš Europos) pradžia galima laikyti XIX amžiaus aštuntąjį dešimtmetį, laikotarpį, kai lietuvių tautinio atgimimo lyderiai (V.Kudirka, P.Vileišis) iškėlė tautos, sujungtos viena kalba, pozityvizmo ir ekonominės konkurencijos idėjas, kurios kvietė lietuvius įsigalėti amatuose ir prekyboje t.y. sferose, kuriose tradiciškai dominavo žydai. Lietuvoje išbaigtos antisemitinės ideologijos nesusiformavo, tad čia antisemitizmas neįgavo kraštutinių pogrominių formų ir apsiribojo ekonominės kovos su žydas propagavimu. Turėjo įtakos ir nuosaiki Katalikų bažnyčios hierarchų (M.Valančius), neskatinusios antijudaistinių prietarų, pozicija. Anot taiklaus Mykolo Römerio pastebėjimo, lietuvių „antisemitizmas“ buvo ne tautinės kovos, bet smulkiųjų ir vidutinių žemdirbių kovos prieš smulkiuosius žydų tautybės tarpininkus išraiška.

Nors iki 1918 metų antisemitizmo šalininkų buvo visuose Europos gyventojų sluoksniuose, o ypač tarp smulkiųjų miestiečių tarpe tačiau tik per Pirmąjį pasaulinį karą ir jam pasibaigus antisemitizmas įgavo kitą kokybę, kai po Rusijos revoliucijos, sustiprėjo „žydo- bolševiko“ ir „Žydo-komunos“ įvaizdžiai, kurių galime sutikti ir tarpukario Lietuvoje. Europiniame kontekste Lietuva neišsiskyrė nei antisemitinės propagandos gausa, nei agresyvia retorika, nei ribojančia politika ir nepakantamu žydams. Palyginti su Lenkijos žydų diskriminacija arba nacionalsocialistinės Vokietijos „žydų politika“, tarpukario Lietuva buvo teigiamas koegzistencijos sugyvenimo pavyzdys. Autoritarinis Smetonos režimas neketino vykdyti žydų mažumą diskriminuojančios politikos ir teisiškai persekiodavo užpuldinėjimų prieš žydus organizatorius (1929 įvykiai Vilijampolėje) ir drausdavo atvirą antisemitinę propagandą („Tautos balsas“, 1933)

Antisemitinio incidentų, kurie buvo labiau paplitę žemesniojo socialinio sluoksnių miestelių gyventojų ir vidutinio socialinio sluoksnio miestų gyventojų tarpe, pasitaikydavo. Kartais tokiuose incidentuose Lietuvos provincijoje dalyvaudavo Lietuvos šaulių sąjungos ir „Jaunosios Lietuvos“ organizacijų nariai, o Kaune jas aktyviau išreiškėdavo gimnazistai ir universiteto studentai.

Antisemitinių smurtinių aktų pagausėjimas ar sumažėjimas, antisemitinė propagandos sustiprėjimas (spauda, antisemitiniai lapeliai, gandai) priklausydavo tiek nuo vidaus, tiek nuo užsienio politinio gyvenimo aplinkybių bei pokyčių. Neapykantos kurstymas kokiam nors etninei ar socialinei grupei yra ne tik politiška, bet ir kultūriškai organizuotas reiškinys, bet ir pakankamai iracionali sfera, sugebanti egzistuoti atskirai nuo politinių ideologijų ir propagandos. Neapykantos žydams sąlygoti negausūs smurtiniai aktai Lietuvoje būdavo ne tik ideologijos, kiek emocijų sferos dalis ir daugiausia buvo susiję su antijudėjinėmis „kraujo legendomis“.

Esminis lūžis lietuvių ir žydų santykiuose, sukėlęs stiprią antisemitizmo bangą, buvo nepriklausomos valstybės žlugimas ir sovietinė okupacija. Nors vyresnioji karta ir sionistiškai nusiteikęs jaunimas liko svetimi bolševizmui, dalies Lietuvos žydų - sovietų valdžios rėmėjų – aktyvumas kėlė antisemitines nuotaikas lietuvių visuomenėje. Sovietinės okupacijos periodas (1940-1941) padidino priešišumą žydams, o kaip per šiuos vienerius metus antisemitinė retorika pradėjo remtis vieninteliu kaltinimu dėl „žydiškojo bolševizmo“. Analogišką padėtį galime pastebėti 1939 metais sovietų užimtoje Vakarų Baltarusijos ir Vakarų Ukrainos teritorijose.

Vokiečių okupacijos metais nacistų kontroliuojama propaganda, kaip ir kitur okupuotose teritorijose, aktyviai skleidė antisemitinę propagandą. Okupacijos metu leidžiamuose leidiniuose („Lietuvių archyvas“) dominavo mintys apie „bolševikiškai žydišką“ valdžią sovietinės okupacijos metu. Nors okupacinė vokiečių politika žydų atžvilgiu buvo pirminė Holokausto Lietuvoje priežastis, okupacinės valdžios skatinama antisemitinė retorika palengvino nacistams įgyvendinti genocidinius planus.

Po Holokausto iš Vidurio Rytų Europos stengėsi emigruoti dauguma išlikusių žydų. Tradiciniai, ortodoksai žydai apskritai išnyko, o tuos, kurie liko komunistų kontroliuojamuose šalyse, labiau tiktų apibūdinti kaip žydų kilmės asmenis. Tokiomis sąlygomis antisemitizmas, po 1945 metų vis išskildavęs į paviršių antisizionizmo ar antikosmopolitizmo pavidalu, smarkiai skyrėsi nuo prieškarinio. Komunistinėse šalyse nebeliko ekonominių skirtumų tarp žydų ir ne žydų, pradingo ir išorinės atskirtumo

apraiškos. Tačiau ir toliau visuomenėse buvo mėginama kaltinti žydus komunizmo skleidimu, o komunistų valdžios vidaus konfliktuose kartais būdavo naudojami antisemitiniai argumentais.

Nors 1947 metais Sovietų Sąjunga palaikė Izraelio valstybės sukūrimą, tačiau po žydų aktoriaus Solomono Michoelso nužudymo 1948 metais, antisemitinė valdžios politika skatino antisemitinės nuotaikas visuomenėje - kurios įgavo kovos su „sionizmu“ ir „supuvusiu kosmopolitizmu“ formas. Buvo pasinaudota klasikine nacistine mitologizacija apie „supuvusį kosmopolitizmą“, kuris buvo pritaikytas Sovietų Sąjungos žydams. Sovietinis režimas antisizionizmu dangstė antisemitines nuostatas, kartu slopindamas vietos žydų simpatijas Izraelio valstybei. Komunistinė valstybinio antisemitizmo politika stengėsi išstumti žydus iš valstybės valdymo ir aktyvaus visuomenės gyvenimo. **Sovietinis antisemitizmas** buvo specifinis reiškinys Europos antisemitizmo istorijoje - jis niekada neturėjo sisteminių ir įformintų bruožų, o buvo labiau numanomas arba nujaučiamas. Dviprasmybes kėlė tai, kad sovietinė sistema vienu metu formavo dvi prieštaringas pozicijas, kurios suteikė galimybę pasinaudoti antisemitizmu kaip manipuliacijos įrankiu: 1953 m. „gydytojų kenkėjų“ bylos metu iškilmingai buvo palaidotas žymus žydų kilmės sovietinis veikėjas Levas Mechklis, nors tuo pat metu spaudoje rašyta apie „sionistinius agentus“, „valstybinio turto grobstytojus“, leistos įvairios antjudėjinio pobūdžio publikacijos. Nuo penktojo dešimtmečio pradžios sovietų antisizionistinė propaganda pabrėždavo sionizmo, visų žydų ir judaizmo ryšius. Po 1967 m. įvykusio Šešių dienų karo, buvo atnaujintos priešiškamą žydams kurstančios sąmokslų teorijos, kurias sukūrė carinės ochrankos parengti „Siono išminčių protokolai“ Nuo 7-ojo dešimtmečio sustiprėjo kaltinimai, kad sionistai buvo nacistų „įpėdiniai“, o Holokaustas buvo sionistų planas siekiant atsikratyti vargšiais Rytų Europos žydais, kurių nebuvo galima įtraukti į sionistų planus.

Verta kelti klausimą ar antisemitizmo apraiškomis galima laikyti Holokausto nutylėjimą sovietmečių? Žydų žudynių vietos nors ir buvo paženklintos, bet dažnai likdavo bevardėmis ir abstrakčiomis „tarybinių piliečių“ naikavimo vietomis. Taip 1980 metais išleistame leidinyje apie kultūros paminklus Paneriai įvardijami kaip „Didžiojo Tėvynės

karo metais virusi mirties stovykla, kurioje “buvo žudomi įvairių tautybių žmonės, tarybiniai karo belaisviai <...> minima, kad Paneriuose buvo nuo 1943 sudeginta daugiau kaip 100 tūkst. įvairių tautybių, profesijų, skirtingo amžiaus žmonių” palaikų.² Apie Paneriuose žuvusius Vilniaus geto gyventojus žydus - nė užuominos.

1953 metais Maskvoje prasidėjusi „gydytojų kenkėjų“ byla susilaukė atgarsio ir Lietuvoje. Antisemitinę isteriją inicijavo Lietuvos TSR MGB vadovybė, siųsdama dokumentus komunistų partijos vadovybei apie „žydų kenkėjų“ veiklą (maisto produktų ir medikamentų „nuodijimą“, ryšiais su Vakarų valstybėmis)..

Lietuvoje taip pat buvo fiksuojami pasisakymai ar užslėptos antisemitinės užuominos. 1953 m. sausio 21 d. MGB pranešime LKP(b) CK antrajam sekretoriui Vasilijui Aronovui apie Lietuvos SSR piliečių nuotaikas dėl „gydytojų kenkėjų“, konstatuota, kad visuomenė buvo pasipiktinusi ir nemažai lietuvių priešišškai vertino žydus. MGB vadovybė, siekdama parodyti bylos svarbą, 1953 m. vasario 27 d. Antanui Sniečkui parengė specialią pažymą, kurioje pateikti išrašai iš slaptai peržiūrėtos Lietuvos SSR gyventojų korespondencijos. Šiuose laiškuose atsispindėjo nerimas, kad tokių pat „kenkėjų“ atsirado ir Lietuvoje, kurie „užnuodijo“ maisto produktus ir medikamentus.

Nors, po Stalino mirties organizuotas žydų persekiojimas buvo nutrauktas, vėliau dėl padidėjusios žydų emigracijos jiems buvo trukdoma kilti karjeros laiptais ir eiti tam tikras pareigas. Antisemitinės visuomenės nuotaikos Sovietų Sąjungoje tapo viena priežasčių skatinusių žydus emigruoti į Izraelį (alija).

Antisemitizmo apraiškos Tarybų Sąjungoje iki Gorbačiovo reformų devinto dešimtmečio viduryje pasireiškė **antisionizmo** formomis. Lietuvoje buvo publikuojami antisionistiniai leidiniai, kurių autoriai būdavo ir žydų tautybės asmenys. Tokiu būdu, režimas dažnai naudodavosi „nežydiškų“ žydų kaip antisemitizmo/antisionizmo atstovų paslaugomis, smerkiančiais sionizmą kaip „rasistinę“ ideologiją ir Izraelio, „buržuazinio Amerikos kapitalizmo įrankio“, politiką paslaugomis.

² *Masinių žudynių vieta Aukštuosiuose Paneriuose*, Kultūros paminklai, Vilnius, 1980, p. 64-65.

Verta pažymėti, jog uždaresnėse kaimo ir miestelių bendruomenės tarpe Lietuvoje dar pasitaikydavo ir antijudėjinių kraujo legendos relikto. 1958 metų rugsėjo mėn. Plungėje, pasklidus kalboms, kad dingo mergaitė, kurią neva pagrobė žydai, vos pavyko išvengti pogromo. Apie 600 asmenų buvo apsupę žydo Goldmano namą ir ieškojo dingusios mergaitės. Milicijos ir saugumo pajėgų dėka pavyko atstatyti tvarką ir nuraminti įsiauđtrinusią minią. 13 žmonių buvo nuteisti 15 parų arešto.

Po komunizmo žlugimo iškilęs į paviršių **antisemitizmas be žydu** nebeturi tokių socioekonominių pamatų, kokius turėjo prieš II pasaulinį karą. Restitucija, kompensacijos, žydu turto gražinimo klausimai tendencingai nušviesti spaudoje, gali iššaukti antisemitinių nuotaikų sustiprėjimą visuomenės tarpe.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Lietuvos respublikos Seimas paskelbė aktus smerkiančius genocidą įvykdytą prieš žydu tautą ir antisemitizmą. Jokia parlamentinė partija, rimta politinė jėga ar visuomeninis judėjimas neskelbia antisemitinio pobūdžio pareiškimų. Antisemitiniai pareiškimai ir šūķiai lieka marginalinių asmenybių ir neformalių neonacistinių grupių raiškos priemone. Kartais antisemitinio pobūdžio pasvarstymai yra susiję su Antrojo pasaulinio karo įvykių vertinimu Lietuvoje (dvigubo genocido/simetrijos teorijos). Nors antisemitinio pobūdžio straipsniai Lietuvos spaudoje pasirodo retai, didesnį nerimą kelia marginalinės neonacistinės grupelės ir latentinės antisemitinės tendencijos, kurias galima atsekti internetinių komentarų puslapiuose.

.....

„Kai nėra priešo, mes turime jį susikurti“ – yra pastebėjęs italų mąstytojas Umberto Eco.³ Antisemitiniai įsitikinimai nebuvo ir nėra paremti jokių tikru žydu gyvenimo pažinimu, objektyviu žydu vertinimu, o daugiausia grindžiami tuo, ką antisemitai buvo girdėję apie žydus. Dėl įvairių apribojimų ir draudimų retas krikščionis Vakarų Europoje turėjo galimybę stebėti žydu gyvenimą iš arčiau, pažinti jų tradicijas, tuo tarpu Rytų Europoje kontaktai tarp žydu ir nežydu buvo glaudesni. Rytų Europoje *liaudiškas antisemitizmas* egzistavo, tačiau ekonominiai ir socialiniai kontaktai leido pažinti žydus

³ U. Eco, *Sukurti priešą ir kiti proginiai rašiniai*, Vilnius, 2011, p. 12.

gyvenančius šalia. *Mūsų žydai* – buvo sakoma apie savo kaimo ar štetlio žydus Lietuvoje. Žymus teisininkas Mykolas Pijus Römeris staipsnyje, rašytame prieš Antrąjį pasaulinį karą, teigė, jog žyduose, kuriuos jis matė tėvo dvare Bagdoniškyje nuo vaikystės, jis įprato matyti “žmones, visapusiškus žmones, o ne laikinus pakeleivius. Juos pažinau ir mylėjau. Jie turėjo savo individualų ir rasiinį charakterį, turėjo savo papročius, savo draugiškų santykių būdą <...> mano kontakto su žydais vaikystėje pobūdis nuteikė mane jų atžvilgiu palankiai visam gyvenimui ir sukūrė mano psichikoje tokią nuostatą, kuri apsaugojo mane nuo visokiausių antisemitizmo įtakų. Senieji Micheli, Mauše ir Šimeli, kurių kaulai šiandien ilsisi lietuvių žemėje – jūs man atstovaujate visą žydiją ir jūsų dėka pažinau žydus kaip brolius! Jūs man visuomet buvote skydas prieš antisemitizmą, kuris mane supo visą gyvenimą ir stengėsi paveikti! Jūs mane nuo jo apsaugojote, nes užtenka man tik jus prisiminti, kad suprasčiau: antisemitizmas yra melas! Jūs buvote ir esate man žydų tiesa, o ji yra žmogiška ir nėra blogis! Jeigu jūs turėjote blogio, tai turėjote ir daug gėrio, o kas iš žmonių ir net iš tautų yra apsaugotas nuo trūkumų?”⁴

⁴ M.Römeris, *Žydai*. Iš vaikystės ir jaunystės prisiminimų, *Šiaurės atėnai*, 1996.11.16, nr.44, p.9.